

УДК [94:355.32(477.4)]"1919"
DOI: 10.33402/nd.2022-10-12-22

Іван ХОМА

*кандидат історичних наук, доцент
завідувач кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини
Національного університету «Львівська політехніка»*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4607-7065>

e-mail: khomaivan@ukr.net

ОБОРОНА КИЄВА АРМІЄЮ УНР ВІД ВІЙСЬК БІЛЬШОВИЦЬКОЇ РОСІЇ В СІЧНІ–ЛЮТОМУ 1919 РОКУ

Відзначено, що доба відродженої, але втраченої української державності в 1917–1921 рр. дає безцінні уроки та змогу споглядати за розвитком нації. Темою обрано одну з головних військових подій цієї доби – оборону Києва в січні–лютому 1919 р. – у час розгортання другої війни більшовицької Росії проти незалежної Української Народної Республіки.

Систематизовано фактичний матеріал про те, як армія більшовицької Росії вдало використала закінчення Першої світової війни, щоби відновити окупацію УНР, адже союзники української державності у 1918 р. програли світову війну, а ворог скористався військовим протистоянням тривалістю в місяць між українською владою та опозицією.

Розкрито, що фактично за місяць після усунення гетьмана Павла Скоропадського й утвердження Директорії УНР збройним силам УНР довелося організувати оборону столиці від військ більшовицької Росії, які наступали з Чернігова та Полтави. Зазначено, що командуванню української армії після антигетьманського повстання не вдалося сформувати достатньо боєздатні, політично стійкі, морально відповідальні та патріотичні сили для ефективного протистояння ворогу. Наведено випадки, коли сформовані під час антигетьманського повстання частини Армії УНР, що їх очолювали місцеві отамани, відмовлялися виконувати накази, покидали фронт і піднімали повстання в тилу; боєздатні сили могли тільки певний час утримувати наступ ворога, але не змінити ситуації на фронті. Відзначено, що організацію оборони Києва здійснювало командування Корпусу Січових стрільців. З'ясовано, що попередньо одна його ударна група підтримувала сили, які втримували наступ ворога під Полтавою. Констатовано, що 5 лютого 1919 р. війська, котрі обороняли Київ, покинули столицю без переведення протистояння від оборони до ведення вуличних боїв.

Ключові слова: Січові стрільці, Армія УНР, більшовицькі війська.

Війна Росії проти України, розпочата 24 лютого 2022 р. по всьому кордону між двома державами, вкотре змушує заглиблюватися у попередні війни та шукати розуміння передумов, певних особливостей, закономірностей і відповідей, як забезпечити себе в майбутньому. У нашій історії знайдеться декілька подібних подій, які добре демонструють контекст війни та її наслідки.

У сучасній історіографії аспекти означеної теми піднімали Михайло Ковальчук та Іван Хома¹. У їхніх працях достатньо деталізовано перебіг подій на підступах до Києва, ситуацію в тилу та настрої командування української армії. Однак менше звернено уваги на організацію сил ворога, розташування під час наступу. Також з огляду на те, що ми за 103 роки переживаємо подібні епізоди, є потреба актуалізувати подію й систематизувати фактичний матеріал.

Джерельна база в частині окупаційних сил Червоної армії (ЧА) представлена матеріалами, опублікованими у збірниках документів, а от висвітлення дій сил Армії Української Народної Республіки (УНР) опирається на матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади України.

Мета дослідження – систематизувати в одній науковій праці історіографічний і джерельний матеріал про оборону Києва в останній декаді січня – на початку лютого 1919 р. силами Армії УНР.

Бої за Київ в останній декаді січня – на початку лютого 1919 р. проходили в межах розпочатої більшовицькою Росією війни проти УНР, яка в українській історіографії відома як Друга більшовицько-українська. Це була вже друга за рік битва за Київ. Перша відбувалася у кінці січня – в першій декаді лютого 1918 р. у межах Першої більшовицько-української війни. Обидві битви за столицю УНР було програно.

Війна фактично розпочалася після того, як Рада народних комісарів радянської Росії ще 11 листопада 1918 р. видала директиву, що зобов'язувала в десятиденний термін підготувати війська для «допомоги робітникам і селянам України»². Всеросійський центральний виконавчий комітет 13 листопада скасував формальні обмеження – Брестський мирний договір. Унаслідок цього 17 листопада за рішенням Центрального комітету Російської комуністичної партії (більшовиків) (ЦК РКП(б)) і Ради народних комісарів було створено Українську революційну військову раду групи військ курського напрямку у складі Володимира Антонова-Овсієнка, Володимира Затонського (Владимир Затонский) і Йосипа Сталіна (იოსებ ჯუღაშვილი). Рада розробила «воєнно-стратегічний план визволення України» і розпочала укомплектування фронту військами та відправлення пропагандивних груп в Україну. Володимир Антонов-Овсієнко листом Володимиру Леніну (Владимир Ленин) 22 листопада повідомляв: «Раднарком і по його вказівці Реввоенком вирішили негайно приступити до активних операцій на Україні. 17 листопада утворилася Українська військова рада, замасковано названа Групою курського напрямку... Вецетісом вказано взяти в наше розпорядження: а) У Воронежі 43 робочий полк, 2-гу Орловську кавалерійську дивізію та наявні продовольчі полки; б) Московську робочу дивізію, яка за інформацією Головного командування повинна була знаходитись вже в Воронежі; в) повстанські частини в Україні; г) загіт Кожевнікова з-під Уфи; д) броньований поїзд у Москві». У листі зазначено, що ці сили з різних причин одразу не вдалося залучити³.

З останньої декади листопада більшовицькі частини почали розташовуватися вздовж нейтральної зони Чернігівської та Харківської губерній, періодично здійсню-

¹ Ковальчук М. На чолі Січових Стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917–1921 рр. Київ, 2010. С. 288; Хома І. Я. Історія військового формування Січових Стрільців (1917–1919 роки). Львів, 2016. С. 256.

² Хома І. Я. Історія військового формування Січових Стрільців... С. 116.

³ Російський державний військовий архів. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 13. Арк. 5.

ючи напади. 8 грудня 1918 р. відбулося створення регулярних частин ЧА. 19 грудня, без офіційного оголошення війни, більшовики рушили у відкритий наступ на УНР двома напрямками: I дивізія з району Стародуба північної Чернігівщини почала просуватися на Чернігів і Київ, а II дивізія з півдня Курської губернії – на Харків. 27 грудня було затверджено й опубліковано «Положення про регулярну Робітничо-селянську Червону армію України» (РСЧА) для боротьби з «інтервентами та внутрішньою контрреволюцією». До складу РСЧА України влилися всі партизанські загони, створені Всеукраїнським і місцевими воєнно-революційними комітетами⁴.

Революційна військова рада РСЧА України 2 січня 1919 р. видала директиву командувачу I Української радянської дивізії І. Локатошу (ім'я не встановлено) про активізацію наступу на Київському напрямі⁵.

Революційна військова рада РРФСР 4 січня 1919 р. утворила єдиний Український фронт на чолі з Володимиром Антоновим-Овсієнком і начальником штабу Василем Глаголевим (Василий Глаголев). 6 січня наказом головнокомандувача РРФСР Йоакима Вацетіса (Jukums Vācietis) підтверджено утворення фронту та встановлено розмежувальну лінію між Українським, Західним і Південним фронтами. Між Українським і Південним така проходила з півночі на південь довжиною приблизно 460 км через Єлець–Старий Оскол–Куп'янськ. Лінія між Українським і Західним – по р. Сож до Гомеля і далі до Овруча (відстань між цими містами – близько 250 км). Відповідно до наказу до складу фронту мали входити: всі наявні українські загони, які треба було звести у стрілецьку й кавалерійську дивізію; одна бригада 9-ї стрілецької дивізії, яка мала бути доведена до повної бойової готовності розпорядженням штабу Українського фронту; пограничні частини фронту. Йоаким Вацетіс ближчою ціллю ставив просування до лівого берега р. Дніпро із захватом головних пунктів переправ (Єкатеринослав (тепер – м. Дніпро), Кременчук, Черкаси, Канів, Київ). Штаб фронту розміщувався в Орлі, що приблизно за 550 км від Києва. Водночас планувалося на території України активно використовувати партизанські відділи та активізувати пропагандивну роботу⁶.

Вже 12 січня 1-й полк (Богунівський) дивізії взяв Чернігів⁷. 18 січня командувач I Української радянської дивізії І. Локатош і начальник штабу Фатеев (ім'я не встановлено) видали наказ про взяття Києва силами дивізії. Для його виконання дивізію поділили на дві бригади під командуванням Миколи Щорса та Петра Ковтуна⁸. Перший одночасно продовжував командувати 1-м полком дивізії.

⁴ Лихолат А. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні (1917–1922 рр.). Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1955. С. 143–144; Кононенко М. Мобілізація до лав Червоної армії на Україні (листопад 1918 – червень 1919 рр.). *Український історичний журнал*. 1971. № 12. С. 39.

⁵ Директиви командования фронтов Красной армии (1917–1922). Сборник документов: в 4 т. Москва, 1971. Т. 1. С. 560.

⁶ Гражданская война на Украине 1918–1920. Сборник документов и материалов: в 3 т, 4 кн. Киев, 1967. Т. 1. Кн. 1: Освободительная война украинского народа против немецко-австрийских оккупантов. Разгром буржуазно-националистической Директории. С. 543.

⁷ Там само. С. 552.

⁸ Локатош І. Стародуб–Чернігів–Київ (спогади про 1918–1919 рр.). *Літопис революції*. 1930. № 5. С. 268.

Згідно з наказом командирові 1-го Українського радянського полку М. Щорсу поставили завдання скерувати батальйон із правого берега р. Десни дорогою через Шестовиці (приблизно 20 км на південь від Чернігова)–Смолин–Соколівку на Остер, що приблизно становить 68 км із півночі на південь. Рух батальйону підтримувати кавалерійською розвідкою. В Остері той мав переправитися на лівий берег Десни і приєднатися до полку в Козельцях, залишивши на правому березі кінний роз'їзд. Останній повинен був просунути південніше в район сіл Новосілки–Пухівка (приблизно 19 км від Броварів), перейти на лівий берег Десни і з'єднатися з полком. Інші частини мали рухатися по шосе на Козелець–Бровари–Київ. Зайнявши позиції на пунктах Вигурівщина–Воскресенка (тепер – Деснянський та Дніпровський райони Києва), вести посилену розвідку⁹. Бойову позицію займати тільки після того, як буде встановлено зв'язок із 2-м полком, що рухався зліва.

Цим наказом командирові 2-го полку Василеві Боженку треба було підтягнути 1-й батальйон і рухатися на Ніжин, зайнявши який, негайно продовжувати рух дорогою на містечко Носівка, що між Ніжином та Козельцями. Далі на південь по лінії Кобижчі–Бобровиці–Мокрець–Бобрик–Димерка–Бровари–Дарниця (приблизно 110 км). Захопивши вказані кінцеві пункти, укріпитися, встановити зв'язок із лівим і правим флангами, а також здійснити розвідку в бік Києва. 3-тя батарея повинна була рухатися слідом за полком.

На 3-й полк 2-ї бригади дивізії під командуванням Ф. Черняка (ім'я не встановлено) покладалося завдання після зайняття Бахмача рухатися великою дорогою через Білі Вежі на Парафіївку далі на захід до Ічні, через Монастирище–Макиївку–Старий Биків–Русанів–Сеньківку–Бориспіль до Осокорків (приблизно 220 км) та взяти під охорону залізничний міст. Перебувати в тісному зв'язку з 2-м полком.

Командирові 4-го полку Преображенському (ім'я не встановлено) наказано було залишатися у Бахмачі в резерві та нести охорону залізничного шляху по лініях Конотоп–Ромни–Прилуки.

В. о. командира 1-го кавалерійського полку Єонов (ім'я не встановлено) повинен був проконтролювати, щоб кавалерійський ескадрон, що перебував у розпорядженні командирів полків, діяв при полках за вказівкою їхніх командирів. Після з'ясування розвідкою про сили й місця розташування частин Армії УНР за умовним сигналом, під прикриттям артилерійського вогню повести енергійний наступ та форсувати Дніпро. 1-й полк повинен був займати Київ із північно-західного боку, 2-й – Микільськ (тепер – Микільське лісництво, Дарницький район Києва), 3-й – Саперну Слободу. Штаб розташувати у Броварах. Після захоплення Києва комендантом планували призначити Панафідіна, у розпорядження якого передати роту з кулеметами 1-го полку. При зайнятті центру Києва наказували пам'ятати про дисципліноване виконання наказів, адже у противника остання опора – Київ. Початок руху всіх вказаних сил треба було розпочати 22 січня о 6-й ранку¹⁰.

На північному сході більшовицькі сили 19 січня увійшли в Овруч. До Житомира та Луцька було евакуйовано органи місцевої влади¹¹.

⁹ Гражданская война на Украине 1918–1920... С. 558.

¹⁰ Там само. С. 558–560.

¹¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 13.

Оборону Києва організовувало командування Корпусу Січових стрільців Армії УНР. Частина підрозділів уже була задіяна в бойових операціях проти більшовицьких військ. Зокрема, частина сил I дивізії Січових стрільців перебувала на Північному фронті в розпорядженні отамана Володимира Оскілка. 16 січня два стрілецькі курені на броньовику та з батареєю були направлені до Мозиря і Калинковичів, що приблизно за 120 км на північ від Овруча. Володимир Оскілко в донесенні від 18 січня писав, що Євген Коновалець 16 січня відкликав із фронту ці сотні¹². Попри це, вночі 19 січня віддав розпорядження полку Січових стрільців зайняти ст. Коростень і йти на Овруч (приблизно 49 км на північ) із надією, що «більшевицька авантюра буде ліквідована»¹³. Як уже зазначено, 19 січня Овруч таки зайняли ворожі сили.

Для допомоги Лівобережному фронту Армії УНР у першій декаді січня 1919 р. на основі I дивізії Січових стрільців почали формувати ударну групу. Перед нею ставили завдання посилити й об'єднати Лівобережний фронт, що розвалювався. Командувати групою доручено Романові Сушку, а начальником штабу з 5 січня був Богдан Сулковський¹⁴. У телеграмі до оперативного відділу 9 січня зазначено прохання направити того ж дня з Києва до Полтави полк Січових стрільців із батареєю та дві батареї Дніпровської дивізії. Крім того, туди за розпорядженням начальника головних резервних сил мали би скерувати ще три куреня¹⁵. 9 січня ударна група не відбула.

У телеграмі 14 січня П. Бобочану ставили завдання втримати Полтаву. При тому зазначено, що надіслано три курені Фастівського полку, Залізничний загін, сили Корсунської резервної бригади, полк Січових стрільців із двома батареями та кінною сотнею, а також чотири аероплани¹⁶. Про направлення Корсунської резервної бригади з Черкас до Полтави в розпорядження П. Болбочана повідомляли ще 12 січня¹⁷.

За свідченням Р. Сушка, ударна група становила близько 1 800 осіб, 200 коней, 8 гармат і 2 панцерні поїзди. Прибувши в район оперативних дій 17 січня, окремі підрозділи групи спробували закріпитися у Полтаві, яку ще втримували сили, що підпорядковувалися П. Болбочану. Однак 18 січня разом із ними довелося залишити місто. Сили П. Болбочана відступили до Кременчука¹⁸.

В оперативному повідомленні військ ворога від 19 січня зазначено, що цього ж дня сили II Української радянської дивізії зайняли Полтаву. Бій тривав 16 годин. Противник мав у розпорядженні сильні піхотні частини, підтримані броньованими поїздами й автомобілями, артилерією, а також кавалерією галичан. Однак під наполегливим натиском більшовицькі війська зламали спротив, переходячи сім раз у

¹² Там само. Спр. 60. Арк. 16–20.

¹³ Там само. Спр. 2. Арк. 17.

¹⁴ Сушко Р. Брат на брата. *Історичний Календар-альманах Червоної Калини на 1928 рік*. Львів, 1927. С. 53; Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Київ, 2007. Кн. 2. С. 427.

¹⁵ ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 187.

¹⁶ Там само. Арк. 217 зв.

¹⁷ Там само. Арк. 213.

¹⁸ Сушко Р. Брат на брата... С. 53; Україна. 1919 рік.: М. Капустянський «Похід Українських армій на Київ–Одесу в 1919 році». С. Маланюк «Уривки зі спогадів». Документи та матеріали / передм. Я. Тинченко. Київ, 2004. С. 365.

наступ. Великі сили ворога (Армії УНР) відступили до Кременчука, а дрібні – розсіялися. Також зазначено про великі людські та матеріальні втрати сил Армії УНР¹⁹.

Вже 18 січня в оперативному повідомленні ударній групі Армії УНР ставили завдання зайняти фронт Полтава–Гадяч–Ромни та сконтактувати зі силами М. Поліщука (ім'я не встановлено)²⁰.

На 22 січня підпорядковані М. Поліщуку та Р. Сушку сили розташовувалися по лінії Крути–Прилуки–Пирятин (протяжність із півночі на південь близько 118 км), далі приблизно 63 км на схід до Лохвиці й на південь до Ромодан (відстань майже 57 км), на схід 25 км до Миргорода і приблизно 130 км на південний схід до Кобеляків²¹. Штаб групи Р. Сушка розташувався в Ромоданах, а сили М. Поліщука – в Ніжині²². Так Полтава залишалася на схід від лінії Миргород–Кобеляки, а Кременчук – до 70 км на захід від Кобеляк. Більшовицький наступ здійснювався з лінії протяжністю приблизно 180 км Ромни–Гадяч–Зіньків–Диканька–Полтава²³.

В оперативному звіті з Ромодан 23 січня повідомлялося про збільшення бойової активності більшовиків²⁴. 25 січня Є. Коновалець надіслав Р. Сушкові й М. Поліщуківі телеграму, у якій мовилося: «... якщо ви будете примушені відходити, то мусите рушити не потягами, а обов'язково ґрунтовим шляхом, руйнувати по дорозі залізничні будинки і розбирати залізничний шлях»²⁵. 26 січня командування фронту наказувало групі стрільців «уперто боронити фронт»²⁶. 27 січня, згідно з оперативним звітом, на лінії Кременчук–Ромодан противник активних дій не виявляв, а зосередив увагу для наступу на Прилуки і Пирятин²⁷. 28 січня група Р. Сушка почала відступати²⁸. 29 січня штаб групи залишив Ромодан і переїхав приблизно 23 км на захід до Лубен (близько 190 км від Києва)²⁹.

Роман Сушко пише, що обороні фронту перешкождали повстання отаманів у Гадячі, Лохвиці, Решетилівці та Хоролі. Внаслідок переговорів деяких із них вдалося зупинити, але час та ініціативу було втрачено³⁰. Також доводилося знімати з фронту військові сили для ліквідації повстань. Так, 26 січня для придушення виступу Корсунської резервної бригади отамана Гната Хименка через ст. Цвітково у район Черкас направлено полк ім. Петлюри³¹. Зі слів Р. Сушка, саме придушення відбулося 29 січня на ст. Гребінка³².

¹⁹ Гражданская война на Украине 1918–1920... С. 569.

²⁰ ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 237.

²¹ Там само. Спр. 8. Арк. 110.

²² Там само. Спр. 3. Арк. 25; Оп. 1. Спр. 46. Арк. 214, 268.

²³ Там само. Спр. 1. Арк. 109 зв.–110.

²⁴ Там само. Спр. 60. Арк. 29.

²⁵ Там само. Спр. 50. Арк. 7.

²⁶ Там само. Спр. 28. Арк. 5.

²⁷ Там само. Спр. 5. Арк. 28.

²⁸ Україна. 1919 рік... С. 369.

²⁹ ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 2.

³⁰ Сушко Р. Брат на брата... С. 53.

³¹ ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 320.

³² Сушко Р. Брат на брата... С. 55.

На Чернігівському шляху 23 січня більшовицькі війська взяли на лівому березі Дніпра містечко Козелець (близько 68 км від Києва), сконцентрувавши в ньому майже 4 000 осіб, 4 гармати і 100 кулеметів, розгорнули наступ на Київ. Українські війська під командуванням отамана Івана Семесенка й полковника Миколи Аркаса відступили до с. Семиполки, розташованого приблизно за 27 км на південь від Козелець. Самочинно фронт покинули 2-й Чорноморський полк і 1-й кінно-партизанський полк Січових стрільців під командуванням отамана Олеса Козир-Зірки. Зокрема, про це 24 січня повідомляв І. Семесенко та просив роззброїти їх як зрадників³³.

Для захисту цього напрямку 26 січня о 5-й ранку з Києва на північ до ст. Димера (приблизно 35 км від Києва) вирушив 1-й полк Січових стрільців під командуванням І. Рогульського. Після прибуття на місце призначення в його розпорядження перейшли сили отамана І. Семесенка й полковника М. Аркаса³⁴. Напередодні відправлення групи І. Рогульського на цьому фронті на бік більшовиків перейшов 1-й Білоцерківський полк, а 1-й Київський самочинно залишив позиції³⁵.

Загалом у полку І. Рогульського, не враховуючи активу кулеметних сотень, було близько 1 320 стрільців³⁶. На 29 січня група займала лінію Рожівка–Димера–Гоголів–Велика Стариця (приблизно 50 км). Два бронепотяги групи стояли між Димеркою та Бобриком³⁷.

Ще один випадок, який послаблював оборону столиці та деморалізував боєздатні сили, трапився на початку останньої декади січня в районі Трипілля. Повстав отаман Зелений. Для придушення відправили групу стрільців під командуванням О. Думіна. До неї входили два піші полки 1-го полку Січових стрільців, курінь отамана С. Голуба та дві гарматні батареї, що приблизно становило 850 осіб³⁸. Придушивши повстання, 26 січня група повернулася до Києва³⁹. Володимир Зарицький, який командував гарматною батареєю, пише, що до Києва експедиція повернулася із великими трофеями⁴⁰. Мабуть, це була зброя, яку повстанці добровільно здали.

У цей час командування армії, на відміну від політиків, не створювало собі особливих ілюзій із приводу можливих змін на Східному протибільшовицькому фронті, про що свідчать звіти Олександра Грекова і Євгена Коновальця на засіданні Трудового конгресу 25 січня 1919 р. Вони викликали тривогу й навіть паніку в залі. Так, зі слів Ісаака Мазепи, Олександр Греков заявив, що насправді боєздатні частини української армії нечисленні, тому не можуть утримувати наступ більшовицьких військ на Київ. Тільки Січові стрільці тримаються на фронті, але цих сил

³³ ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 32, 35, 44.

³⁴ Там само. Спр. 50. Арк. 8–9; Крезуб А. Група полк. Рогульського. *Історичний Календар-альманах Червоної Калини на 1929 рік*. Львів, 1928. С. 52.

³⁵ Ковальчук М. На чолі Січових Стрільців... С. 90.

³⁶ Крезуб А. Група полк. Рогульського... С. 52.

³⁷ ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 2.

³⁸ Кучабський В. Від першопочинів до Проскурівської операції. *Корпус Січових Стрільців. Воєнно-історичний нарис. Ювілейне видання 1917–1967*. Чикаго, 1969. С. 225.

³⁹ Ковальчук М. На чолі Січових Стрільців... С. 90.

⁴⁰ Зарицький В. Історія 3-ої легкої батареї 4-го гарматного полку Січових Стрільців. *Вісті*. 1965. Листопад. С. 103.

замало. Дещо знизити градус тривоги і паніки спробував Симон Петлюра, який оптимістично закликав членів конгресу до «однодушної оборони батьківщини перед ворогами, оскільки ми ще маємо досить сил для того, щоб вдержати українську столицю в своїх руках»⁴¹.

У виступі Є. Коновалець підтвердив заяву О. Грекова, але запевнив, що стрільці не залишать столиці без бою. Про переможну оборону Києва він не говорив, давши зрозуміти, що відступати все-таки доведеться⁴². Перед цим, 23 січня, А. Мельник надіслав Є. Коновальцю записку, у якій йшлося про потребу евакуації з Києва⁴³. Того ж дня начальника постачання інформували, що евакуацію варто здійснювати в район Шепетівки–Проскурова–Волочиськ⁴⁴.

Євген Коновалець 29 січня видав наказ ч. 211, де було сказано, що на шляху до Києва більшовицькі війська перебувають на станціях Козельці, Ніжин, Ічня, Лохвиця, Решетилівка та Лещанівка. У наступному пункті зазначено, що Лівобережний фронт має загальне завдання – «міцно тримати зайнятий фронт, роблячи всі заходи для захвату Полтави, Бахмача, Чернігова». Для успішного протистояння більшовикам, а навіть і розвитку наступальних дій на Полтавському напрямку, групі стрільців під командуванням Р. Сушка разом із підпорядкованими йому Запорізьким корпусом отамана Волоха й Чорноморським кошем отамана Поліщука треба закріпитися і тримати оборону в районі Гребінки–Ромодан–Кобеляк. На Чернігівському напрямку групі січовиків полковника І. Рогульського та підпорядкованим йому силам ставилося завдання закріпитися у районі Броварів і розвивати наступ у район Остера–Козелець–Кобижчі. Резервній групі полковника В. Кучабського наказано перебувати в бойовій готовності⁴⁵. Ці сили становили близько 6 000 осіб, більшість із яких – січові стрільці⁴⁶. Очевидно, їх уже було недостатньо для зміни ситуації на фронті.

Наказом по Корпусу Січових стрільців 1 лютого І дивізії підпорядковано бойовий полк залізничників і технічний курінь, начальникові штабу корпусу передано в розпорядження чотири броньовані потяги, розформовано Окремий лівобережний дніпровський полк, а весь особовий склад і майно віддано в розпорядження 2-го полку Січових стрільців⁴⁷. Це було зроблено, щоб не втратити військового майна при відступі і щоб Окремий лівобережний дніпровський полк, який на той час був деморалізований, не перейшов на сторону ворога. Цим ж наказом командира скорострільного коша І дивізії Січових стрільців зобов'язали передані бронепоезди підготувати до бою.

У Києві в цей час розпочалася евакуація майна державних інституцій, військових частин, складів тощо. Вночі 1 лютого в супроводі стрілецького загону під командуванням Івана Чмоли до Вінниці виїхали Володимир Винниченко, Федір Швець та Осип Назарук. Саме в той момент, зі слів О. Назарука, В. Винниченко сказав: «Я спав

⁴¹ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Київ, 2003. С. 87.

⁴² Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Скентон, 1963. Т. 3: Україна між двома силами. С. 37.

⁴³ Biblioteka Narodowa w Warszawie. Archiwum im. Tarasa Szewczenki. M/f. 92256. Str. 785.

⁴⁴ ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 283.

⁴⁵ Там само. Спр. 5. Арк. 34.

⁴⁶ Там само. Спр. 8. Арк. 145 зв.

⁴⁷ Biblioteka Narodowa w Warszawie. Archiwum im. Tarasa Szewczenki. M/f. 92256. Str. 705.

спокійно тоді, коли знав, що сторожа з Січових Стрільців. Таке ідейне військо трапляється в історії може раз на тисяча літ»⁴⁸.

Решта членів Директорії, уряду та штаб Армії УНР переїхали 2 лютого до Вінниці. Проводилася евакуація й цивільного населення столиці. Насправді, не обійшлося без хаосу й паніки. З Києва таки не вдалося вивезти багато військового майна, яке невдовзі дісталось більшовикам⁴⁹.

У Києві залишалися О. Греков, Є. Коновалець і штаб Корпусу Січових стрільців, які 3 лютого ухвалили рішення залишити столицю, а вже 5 лютого її покинули українські війська⁵⁰. Штаб корпусу (й одночасно Східного фронту) 4 лютого вже перебував у Фастові⁵¹, а за декілька днів переїхав до Козятина⁵². Група Р. Сушка, перейменована на Північну, закріпилася на лініях Київ–Коростень і Коростень–Мозир, група І. Рогульського – Центральна – тримала оборону напрямку Київ–Житомир, а новосформована Південна під командуванням І. Чмоли – на лінії Київ–Фастів⁵³.

Отже, командування Армії УНР зорганізувало оборону Києва, яка тривала близько двох тижнів і дала змогу реалізувати важливу історичну подію у столиці УНР – Акт Злуки 22 січня 1919 р., а також провести евакуацію головних органів влади для забезпечення існування держави доки воює армія. Інші завдання нечисельні, політично стійкі, морально відповідальні та патріотично налаштовані частини Армії УНР виконати не мали змоги. Підвели ті ж, що були напіврегулярними партизанськими, сформованими через масову мобілізацію під час антигетьманського повстання.

REFERENCES

Direktivy komandovaniia frontov Krasnoi armii (1917–1922). Sbornik dokumentov: v 4 t. (Vol. 1). (1971). Moscow [in Russian].

Grazhdanskaia voina na Ukraine 1918–1920. Sbornik dokumentov i materialov: v 3 t, 4 kn. (1967). (Vol. 1; B. 1). Kyiv [in Russian].

Khoma, I. (2016). *Istoriia viiskovoho formuvannia Sichovykh striltsiv (1917–1919 roky)*. Lviv [in Ukrainian].

Kononenko, M. (1971). Mobilizatsiia do lav Chervonoi armii na Ukraini (lystopad 1918 – cherven 1919 rr.). *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, 12, 39 [in Ukrainian].

Kovalchuk, M. (2010). *Na choli Sichovykh Striltsiv. Viiskovo-politychna diialnist Yevhena Konovaltsia v 1917–1921 rr.* Kyiv [in Ukrainian].

Krezub, A. (1928). Hrupa polk. Rohulskoho. *Istorychnyi Kalendar-almanakh Chervonoi Kalyny na 1929 rik*, 52 [in Ukrainian].

⁴⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України). Ф. 359. Оп. 1. Спр. 85. Арк. 17.

⁴⁹ Ковальчук М. На чолі Січових Стрільців... С. 91.

⁵⁰ Стахів М. Україна в добу Директорії УНР. Т. 3. С. 150, 156.

⁵¹ ЦДАВО України. Ф. 2266. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 218.

⁵² ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 255; ЦДАВО України. Ф. 2266. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 13.

⁵³ Кучабський В. Від першопочинів до Проскурівської операції... С. 230.

Kuchabskyi, V. (1969). *Vid pervopochyniv do Proskurivskoi operatsii. Korpus Sichovykh Striltsiv. Voienno-istorychnyi narys. Yuvileine vydannia 1917–1967*. Chicago [in Ukrainian].

Lokatosh, I. (1930). Starodub–Chernihiv–Kyiv (spohady pro 1918–1919 rr.). *Litopys revoliutsii*, 5, 268 [in Ukrainian].

Lykholat, A. (1955). *Rozhrom natsionalistychnoi kontrrevoliutsii na Ukraini (1917–1922 rr.)*. Kyiv [in Ukrainian].

Mazepa, I. (2003). *Ukraina v ohni y buri revoliutsii 1917–1921*. Kyiv [in Ukrainian].

Stakhiv, M. (1963). *Ukraina v dobi Dyrektorii UNR (Vol. 3)*. Scranton [in Ukrainian].

Sushko, R. (1927). Brat na brata. *Istorychnyi Kalendar-almanakh Chervonoii Kalyny na 1928 rik*, 53 [in Ukrainian].

Tynchenko, Ya. (2007). *Ofiterskyi korpus Armii Ukrainyskoi Narodnoi Respubliki (1917–1921) (Vol. 2)*. Kyiv [in Ukrainian].

Ukraina 1919 rik: M. Kapustianskyi «Pokhid Ukrainyskykh armii na Kyiv–Odesu v 1919 rotsi». (2004). In Ye. Malaniuk, «Uryvky zi spohadiv». *Dokumenty ta materialy* (p. 365). Kyiv [in Ukrainian].

Zarytskyi, V. (1965, Lystopad). Istoriiia 3-oi lehkoi batarei 4-ho harmatnoho polku Sichovykh Striltsiv. *Visti*, 103 [in Ukrainian].

Ivan KHOMA

PhD (History), Associate Professor

Head of the Department of History, Museum Studies and Cultural Heritage

Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4607-7065>

e-mail: khomaivan@ukr.net

DEFENSE OF KYIV BY THE ARMY OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC AGAINST THE MILITARY OF BOLSHEVIK RUSSIA IN JANUARY–FEBRUARY 1919

The era of revived but lost Ukrainian statehood in 1917–1921, provides invaluable lessons and allows us to contemplate the growth of the nation. The subject of the article is one of the key military events of this era, the defense of Kyiv in January–February 1919, during the second war of bolshevik Russia against the independent Ukrainian People's Republic.

The actual material on how the army of bolshevik Russia successfully used the end of World War I to restore the occupation of the UPR is systematized. After all, the allies of Ukrainian statehood in 1918 lost the world war. The enemy also took advantage of a month-long military confrontation between the Ukrainian government and the opposition.

It was revealed that a month after the removal of Hetman P. Skoropadskyi and the approval of the UPR Directory, the UPR armed forces had to organize the defense of the capital from the troops of Bolshevik Russia, which were advancing from Chernihiv and Poltava. After the anti-Hetman uprising, the command of the Ukrainian army failed to form sufficiently capable, politically stable, morally responsible, and patriotic forces to effectively confront the enemy. There were cases when units of the UPR Army formed

during the anti-Hetman uprising, led by local atamans, refused to carry out orders, left the front, and raised uprisings in the rear. Combat forces could only hold off the enemy for a while, but not change the situation at the front. The organization of the defense of Kyiv was carried out by the command of the Sich Riflemen Corps. Previously, one strike group of the corps supported the forces holding back the enemy's offensive near Poltava. On February 5, 1919, the troops defending Kyiv left the capital without shifting the nature of the confrontation from defense to street fighting.

Keywords: Sich Riflemen, Army of the Ukrainian People's Republic, Bolshevik troops.